

А. М. ПИСЬМИЧЕНКО
НОМЕН І НОМЕНКЛАТУРА
(НА МАТЕРІАЛІ ТЕРМІНОСИСТЕМИ БУДІВЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ)

У результаті інтенсивного розвитку творчої і виробничої діяльності людини повсякденно навколо нас виникає велика кількість матеріалів, інструментів, приладів і т. ін. Назви абсолютної більшості таких об'єктів становлять особливий розділ термінології — номенклатуру.

Незважаючи на те, що останнім часом кількість номенклатурних одиниць швидко зростає (уже зараз їх кількість набагато перевищує кількість власне термінів), їх характерні риси й особливості утворення вивчені недостатньо. У статті досліджується взаємовідношення термінів і номенклатурних одиниць, провадиться аналіз будівельно-індустріальних номенклатурних одиниць для виявлення їх структури, що дозволить визначити ряд лінгвістичних тенденцій в утворенні номенклатури взагалі.

Слід насамперед провести розмежування між термінологією як системою слів і словосполучень на позначення загальних понять певної галузі науки і номенклатурою як системою слів і словосполучень на позначення конкретних предметів у цій галузі. Термінологія пов'язана перш за все з системою понять окремої науки, тоді як функція номенклатури — маркування окремих об'єктів. Виходячи з цього, можна безсумнівно вважати номенклатурними одиницями поширені у будівельній індустрії назви окремих видів машин, обладнання, типів будівель, будівельних конструкцій, марки матеріалів та залізобетонних виробів (КС-2561, АК-5, БОП-12—1).

Номенклатурні одиниці — номени — становлять особливий шар термінології. Специфіка номенів будівельної індустрії полягає в тому, що, на відміну від термінів, вони перебувають на початковій стадії формування і піддаються змінам, а це дає можливість не тільки нормалізувати існуючі одиниці, а й контролювати процес створення нових номенів.

Більшість будівельно-індустріальних номенів становлять найменування типу СБ-5—24 (вид стінового бетонного блока), тобто назви марок будівельних матеріалів і бетонних та залізобетонних виробів, машин, механізмів і обладнання, індустріальних типів будівель тощо. Серед найменувань деяких одиничних понять можна розглядати, наприклад, назви унікальних об'єктів будівництва типу БАМ, КАМАЗ і т. ін. Усі ці номени мають ряд спільних з термінами властивостей: приналежність до спеціальної галузі знань, до нейтрального шару лексики, незалежність від контексту, цілеспрямованість появи в тексті, стійкість і відтворюваність у мові. Інші риси відрізняють номени від термінів. Відзначена Г. О. Винокуром абстрактність і умовність характерна для більшості номенів (див.: Уч. записки МИФЛИ. 1939, т. 5, с. 8). Враження відірваності номенів від плану змісту викликається характером зв'язку номенклатурних одиниць з системою понять. Існування номенклатурної одиниці безпосередньо зумовлено певним місцем у системі понять. І все ж таки номени пов'язані з поняттями, співвідносячись з ними через відповідні терміни. Наприклад, найменування СБ-5—24 передбачає існування терміна «стіновий бетонний блок», воно неможливе без цього терміна. Номенклатурні одиниці існують у мові лише завдяки існуванню термінів (див.: Актуальные вопросы лексикологии. Новосибирск, 1971, с. 68). Якщо дефініція терміна найчастіше вказує на найближче родове поняття і відмінні видові ознаки, то дефініція номена повинна вказувати на термін, до якого він відноситься, і на індивідуальні ознаки об'єкта, який він позначає. А це дозволяє в абсолютній більшості випадків взагалі відмовитися від докладних і розгалужених дефініцій номенклатурних одиниць.

Аналіз будівельно-індустріальних номенклатурних найменувань підтверджує, що в більшості випадків вони складаються з двох частин — графемної (буквеної) і

цифрової, напр.: БП-1—2— бетонна перемичка, довжина 1 м, друга модель; БОП-12—1 — балка односкатна попередньонапружена, довжина 12 м, перша модель; КБ-100—1 — кран баштовий, вантажопідйомність 100 т, перша модель; Ф-18—1 — ферма (конструкція), довжина 18 м, перша модель тощо. Отже, за кожною з частин номена закріплені певні, так би мовити, паспортні дані обладнання, конструкції, будівельних об'єктів і т. д.

Мотивування графемної частини цілком очевидне. Вона звичайно становить компресію відповідного терміна, вираженого складним словом або словосполученням, а тому виконує подвійну роль: встановлює місце номена у ряді однорідних одиниць, вказує на тематичну сферу, до якої він належить (*перемичка, ферма, балка, кран*), і позначає основні конструктивні особливості об'єкта, який він називає (*бетонна, односкатна попередньонапружена, баштовий*). Цифрова частина номена показує основні технічні характеристики об'єкта і виділяє його із сукупності однотипних об'єктів (довжина ферми 18 м, балки — 12 м, номінальний вантажний момент крана — 100 т). Таким чином, номен можна розглядати як своєрідне складне слово, що складається з двох «морфем», одна з яких — графемна — є опорною, ядерною і виконує функцію показника роду, приналежності об'єкта до групи однотипних об'єктів, а також показника місця цього номена в системі найменувань. Другий елемент номена — цифровий показник — вказує на особливості даного об'єкта, що виділяє його із сукупності однотипних об'єктів; він є диференціюючим показником. Можна сказати, що номен подвійно мотивований.

Номени — якісно новий етап розвитку технічної термінології. У формі номена виявляється потреба до вміщення якомога більшого обсягу значення при мінімальній формі. У вимові цифрової частини номена виявляється її походження від означень, виражених кількісними числівниками.